

Författares Bokmaskin 40 år – Arne Jacobsson

De fyra grundarna. Lokalen på Götgatan 1973. Fr. v: John Hedberg, Arne Jacobsson, Harry M Hällgren och Gunnar Rydström. Foto: Bo-Aje Mellin

När vi startade Bokmaskinen för snart 40 år sedan så var författarnas villkor något annat än vad det är idag och det är svårt att förstå hur snabbt allt har förändrats och hur snabbt allt fortsätter att förändras.

På den tiden var det förläggarna som mödosamt byggde upp ett författarskap men idag får författarna själva sköta marknadsföringen vilket betyder att det är nästan omöjligt för en författare att debutera på ett förlag utan att vara en kändis. På den tiden var tekniken för att producera en bok något som var arbetskrävande och dyrt så det behövdes en förläggare med stort kapital för att klara detta. När jag hade kommit med min tredje titel på Bonniers med Gerhard Bonnier som min förläggare så var jag övertygad om att jag var garanterad utgivning på Bonniers för resten av livet för så var det på den tiden.

Fram till 1950-talet var det sättning och tryckning som var den största utgiftsposten men efter 1950-talet började de administrativa kostnaderna att öka och på 1960-talet var de större än produktionskostnaderna så förläggarna blev allt mindre benägna att ge ut titlar med små upplagor. När sen bokbranschens dispens för fasta bruttopriser försvann 1970 så kunde varuhusen sälja böcker till dumpade priser vilket gjorde att många fullsorterade boklådor fick stänga och de små boklådorna fick sälja

veckotidningar och vykort och alla författare som inte var lönsamma fick en chock när de helt plötsligt stod ute i kylan.

Gunnar Rydström skrev 1972 en artikel i Författaren om eget förlag där han föreslog att man skulle upprätta en skrivbyrå där författare skulle ha tillgång till handledning om hur man gör böcker. Harry M. Hällgren berättade för mig att han kände Gunnar för de hade arbetat som förlagsredaktörer på Bonniers. John Hedberg som var art director hade själv producerat ett par av sina manuskript så han blev intresserad och kontaktade Gunnar. Vi fyra träffades och diskuterade idén att starta en lektörsfri bokproduktion för författare. Vi skrapade ihop pengar till en begagnad A4-press och en plockorgel och en skärmaskin samt en Executive skrivmaskin och hyrde en lokal av Stockholms fastighetskontor. I lokalen fanns en fotogenkamin som enligt en skylt hade blivit godkänd av sprängämneskommissionen men det fanns stunder då jag tvivlade på skylten och ibland var det så kallt att tryckfärgen var som knäck. Det fanns ingen toalett men i ett litet rum så fanns det en vask där vi kunde kissa innan vi upptäckte att det inte fanns något avlopp.

Trots den enkla och obekväma miljön så blev vi överhopade av författare och tidskrifter. Det fanns något som kallades för stenciltidskrifter även om de aldrig varit i närheten av en stencilmaskin och flera av dessa tidskrifter kom till oss på Götgatan 44. Några av dessa tidskrifter var Erik Fylkesons »Feber« och Bruno K. Öijers »Guru papers«. Idén med Bokmaskinen var att producera små upplagor till självkostnadspris vilket blev möjligt då författarna var med i produktionen då de fick lära sig att sätta och montera och binda böckerna vilket resulterade i att det ofta var många författare i lokalerna med ständiga diskussioner och man bildade också Bokmaskinisternas förening.

Till en början gjorde vi sättningen med en Executive skrivmaskin som kunde göra en spärrad text vilket var en stor förändring för på andra skrivmaskiner tar alla bokstäver samma utrymme antingen det är ett i eller ett m. När vi flyttade till Svarvargatan 14 så köpte vi en svindyr Composer som på den tiden var en fantastisk maskin. Composern hade ett minne för 8 000 tecken och man kunde byta kula och därmed både typsnitt och alfabet. Fördelen med Composern var att man kunde skriva ut texten och korrekturläsa och rätta felen innan man skrev ut texten på barytpapper som gav en god skärpa.

Många älskade Composern och några hatade den och nekade att vara i samma rum som den förbannade maskinen. En del stängde av Composern när de skulle fika och tappade därmed det som fanns i minnet. En som älskade Composern var Rolf Classon som satt där om nätterna och satte texten till Galago som han hade startat tillsammans med Olle Berg och Joakim Pirinen. Det första numret hade de skrivit ut på Olles mammas elektriska skrivmaskin så det är förstäeligt att han såg Composern som ett underverk.

När vi flyttade till Sankt Eriksgatan 10 så skaffade vi en fotosättare som var så stor att den fyllde halva förrummet och krävde ett jättestort banklån. Vi köpte också några VIC 64-ordbehandlare som Göran Skarbrandt lyckades få att kommunicera med fotosättaren vilket mångdubblade fotosättarens kapacitet. En svaghet hos denna maskin var att kassetten bara rymde fem meter så Göran och jag sågade en springa i fotosättaren så den kunde spotta ut tjugo meter i en lövkorg i ett mörkt rum under natten så på morgonen var det bara att stoppa in remsan i framkallningsmaskinen. När serviceteknikerna såg vad vi hade gjort så blev de förskräckta och började betrakta oss med misstänksamhet även om de inte sa något. Servicetekniker var något som man var mycket beroende av för fotosättaren behövde ofta och grundlig service. Vi fick så stor kapacitet så vi satte text åt ett fyrtiotal tidskrifter och åt flera förlag som »En bok för alla« och »Rabén & Sjögren«. När sedan laserskrivarna och desktop-publishing kom så kollapsade hela fotosättningsbranschen.

Desktop Publishing. Dvs publicera med hjälp av dator. Ordbehandlingsprogrammet finns i en kassett på sidan av tangentbordet. år 1983.

Foto: Gunnar Rydström

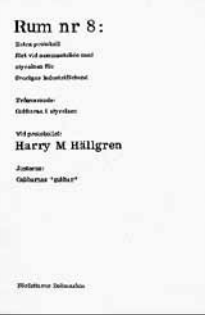
En ny limbindare till nuvarande lokalerna på S:t Eriksgatan 10. 1980-tal.

Foto Göran Skarbrandt

En viktig förutsättning för den moderna sättningstekniken var att offsettekniken utvecklades. När jag var typograf så kunde vi behöva en hel dag för inställning och upplappning och väntan på revideraren som kom och bytte slitna typer innan vi kunde börja trycka. Med en offsetpress kan man göra ett tjugotal intag på en dag och trycka mångdubbelt antal ark per timme. Men även offset har drabbats av teknikens förändringar så idag finns det inte längre någon tryckpress på Bokmaskinen för den digitala tekniken har tagit över verksamheten. När vi tryckte i offset så var lägsta upplagan 200 ex men med digitala printers så kan man trycka så små upplagor som 10 ex.

I allra första början tryckte vi lika mycket poesi som prosa men det blev också en hel del faktaböcker och essäer och läroböcker och debattböcker. Det dröjde inte länge innan vi började trycka böcker på andra språk än svenska och det första språket var kurdiska när Mahmut Baksi kom 1975 med sin bok »Små slavar« och året efter med »Hörru' du«. Med åren har det blivit ett tjugotal språk.

Även bildkonstnärerna kom tidigt och den förste var Björn Melin och sedan Peter Dahl med sitt verk »Caribaniens historia« och sedan kom Anna Sjö Dahl och Marja Ruta och Lars Hillersberg som till och med gjorde ändringar direkt på tryckplåten till tryckarens förskräckelse och när Göran

Dahl gjorde sitt grafiska blad så satt han i många timmar och fullbordade bladen med kriterier innan han var nöjd.

Något som förvånade oss mycket var den uppmärksamhet som Bokmaskinen fick i press och TV och radio. Gunnar och Harry gjorde en genomgång av recensionerna inför tioårsboken som visar att 1974–1975 så producerades 47 titlar som gav 59 recensioner och 1981 var det 39 titlar som gav 168 recensioner men sedan minskade tidningarnas intressen för Bokmaskinen. Inför 30-årsboken år 2002 upptäckte vi att inställningen till Bokmaskinen återigen hade blivit mycket positiv i media. Idag är produktionen cirka 200–250 nya titlar om året. I början kom det också många artiklar och TV-program och radiointervjuer om Bokmaskinen. Idag gäller helt andra villkor för att synas och recenserad blir man bara om man har ett kommersiellt värde.

Att finansiera verksamheten har hela tiden varit ett problem då tekniken förändras så snabbt och det gäller att förutse tekniken och anpassa sig i rätt tid och det får inte vara för tidigt eller för sent vilket många tryckerier fått uppleva. De första tio åren byggde på oavlönat arbete vilket blev ohållbart i längden så när Bengt Dagrin tog hand om Bokterminalen och Ordbokhandeln 1982 så blev det ett prejudikat och pionjärtiden var över. För att finansiera verksamheten så sökte vi och fick produktionsbidrag från Statens Kulturråd år 1981 då det statliga litteraturstödet hade en post som kallades »stöd till författarverkstäder«. Vi fick stödet tillsammans med »Bokmaskinen i Göteborg« som startade 1978.

Under de trettio år som jag arbetade på Bokmaskinen så träffade jag något mer än tusen författare och det var onekligen en brokig skara med märkliga livsöden som det var fascinerande att lära känna. Det var framförallt under de första åren som det fanns tid att lära känna dem

men efter hand som produktionstakten ökade så blev tiden för samtal allt kortare. Det fanns också några som kunde var svåra att hantera och då tänker jag på dessa rättshaverister som hela tiden drog sina litanior som rinnande vatten. En annan grupp var de psykotiska som såg och hörde hemliga tecken och påstod att vi hade ändrat i texten. Det hände att det blev fel i överföringen mellan ordbehandlare och skrivare så det kom ut långa rader av märkliga tecken och då var det makter som hade ingripit och att förklara orsaken för en som är psykotisk har sina problem. Det fanns också en grupp som besökte oss eller ringde för att ha någon att prata med och för att lufta sina problem i största allmänhet men dessa grupper var bara en liten del för de flesta var verkligen vänliga och intressanta människor. En av de första och flitigaste var Holger Lewin med en ovanlig litterär begåvning. Holger är dessutom en sjuver på ett försynt sätt så när DN 1978 i »Namn och Nytt« efterlyste en svensk författare som inte känner sig förföljd så skrev han till dem och sa att han inte känner sig förföljd och bad om lite förföljelse. När han nekades inträde i Författarförbundet så röt Carl Henrik Svenstedt till ordentligt så Holger blev invald och 1991 fick han Dan Andersson-priset.

En begåvning som nästan årligen kommer till Bokmaskinen är Hans Boij som ofta får lysande recensioner men som har svårt för att framhålla sig själv och svårt för att sälja sina böcker. Ett annat snille är Jarl Hammarberg som tog sitt esperantonamn Jarlo Martelmonto och som gjorde böcker där texten var lika mycket bild som text. När det visade sig att en sida hade fått en skada som blev ett tecken så blev han förtjust över resultatet.

Jag vet inte hur många författare som har anlitat Bokmaskinen fram till idag och av dessa så är inte alla i nobelklass men det finns en nobelpristagare som bara hade kommit ut på svenska på Bokmaskinen när han fick priset och det är Odysseas Elytis som fick priset 1979. Det var hans översättare Ingemar Rhedin som tryckte honom på Bokmaskinen i Göteborg.

För Bokmaskinen har det aldrig varit av betydelse om författarna är nobelpriskandidater eller enkla pekoralister för meningen har hela tiden varit att det är författaren som bestämmer vad han eller hon skall skriva och tänka och skam den som tycker illa därom.

Hans Boijs
senaste bok
Versus, 2012

Arne S Jacobsson

